

УДК 378.147:159.9-057.875

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-89-7>

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Синишина Вікторія Михайлівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

vsinishina@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7993-1638

Статтю присвячено теоретичному та емпіричному дослідженню проблем індивідуального та професійного розвитку фахівців у галузі практичної психології, які відіграють вирішальну роль у подальшій діяльності практичних психологів. Необхідність підготовки практичних психологів зумовлена низкою вимог, що висувуються до представників цієї професії, зокрема формування у них професійної ідентичності, що забезпечує успіх професійної діяльності. Тому зміст навчання психолога обов'язково має передбачати формування особистості практикуючого психолога, його професійне становлення, зміну внутрішньої психічної структури суб'єкта навчання, оскільки основним інструментом у роботі практикуючого психолога є він сам.

Професійне становлення розуміємо як складний, неоднозначний, багатоваріантний процес, невіддільний від загального розвитку особистості. Прийняття професії створює ситуацію залученості до системи вимог і цінностей професії практичного психолога.

Професійна ідентичність студентів-психологів зумовлена двома основними складниками: усвідомлення власних професійних якостей і співставлення себе з представниками професійного середовища, повноправними членами якого вони повинні стати після завершення навчання. Професійна ідентичність майбутніх практичних психологів має різні джерела формування. Одним із них є професійна освіта, зміст якої забезпечує певну міру ідентичності випускника з образом професіонала. Саме тому освітня система поряд із трансляцією знань і вмінь (інформуванням) повинна забезпечувати умови для навчання і виховання розвиненої особистості, зорієнтованої на ефективну професійну діяльність, споріднену з власними суб'єктивними структурами. Майбутні практичні психологи повинні бути готовими до прийняття відповідальних рішень, розв'язання поточних конфліктів, успішного функціонування в професійному просторі.

Основними завданнями закладів вищої освіти, пов'язаними з формуванням професійної ідентичності майбутніх практичних психологів є: забезпечення особистісного, парадигмального, інструментального, ситуативного самовизначення студентів, інформаційна підтримка освітнього процесу та педагогічної майстерності викладачів.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні практичні психологи, професійна ідентичність, заклади вищої освіти, особистісне становлення.

PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS AT THE STAGE OF STUDY IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Synyshyna Viktoriia Mykhailivna,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department of Psychology
of the State Higher Educational Institution "Uzhhorod National University"

vsinishina@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7993-1638

The article deals with the theoretical and empirical investigation of the problem of individual and professional development of specialists in the practical psychology field, which play a crucial role in the further activities of practical psychologists. The necessity in training future practical psychologists is caused by a number of requirements, nominated to representatives of this profession, in particular formation of their professional identity that provides a success of professional activity. Therefore the content of teaching psychologist must include the formation of practicing psychologist's personality, his/her professional development, change in the internal mental structure of the subject learning, such as the main instrument in the work of the practicing psychologist he/she is.

Professional development is understood as a complex, ambiguous, multivariate process, inseparable from the overall development of personality. Acceptance of profession creates a situation of involvement in the system of requirements and values of practical psychologist's profession.

Professional identity of students-psychologists is caused by two main components: understanding of own professional qualities and comparing himself/herself with representatives of the professional environment, full members of which they should become after graduation. Professional identity of future practical psychologists has different sources of formation. One of them is vocational education, the essence of which provides a degree of identity for the graduate with the image of professional. That is why the educational system, along with the transfer of knowledge and skills (informing), should provide the conditions for education and upbringing of a developed personality, focused on effective professional activity, related to their own subjective structures. Future practical psychologists must be ready for making responsible decisions, resolving ongoing conflicts, operating successfully in the professional space.

The main task of the institutions of higher education, related to the formation of professional identity of future practical psychologists are: providing of personal, paradigmatic, instrumental, situational self-determination of students, informational support of educational process, support of pedagogical skill of teachers.

Key words: vocational training, future practical psychologists, professional identity, institutions of higher education, personal formation.

Вступ. У сучасних умовах спостерігаються значні перетворення в соціальній та економічній сфері країни, відбувається розвиток науки і техніки, впровадження нових технологій у повсякденне життя і виробництво. Все це спричинює формування нових вимог до фахівців з вищою освітою, а нерівномірний розподіл кількості таких фахівців за різними професіями – до досить сильної конкуренції в окремих сферах. Тому система вищої освіти повинна чутливо реагувати на процеси, що відбуваються в суспільстві. Це стосується не лише ґрунтовної теоретичної і практичної підготовки кадрів, наприклад, формування навичок використання сучасної комп'ютерної техніки або знання іноземних мов, а й вивчення процесу професійного становлення молодого фахівця, впровадження отриманих даних у реальний освітній процес.

Життя в сучасному суспільстві пов'язане з величезною кількістю навантажень на психіку людини і вимагає високого рівня мобілізації всіх внутрішніх процесів, що забезпечують її життєдіяльність. Справді, щодня перед людиною постає непросте завдання адаптації до швидкої зміни навколишнього світу і прискореного темпу життя, підвищення потоку інформації, постійного дефіциту часу, стресів і багатьох інших чинників. На тлі існуючої світової економічної кризи відбувається збільшення негативного впливу цих чинників на психологічне здоров'я особистості. Таким чином, потреба в кваліфікованій психологічній допомозі серед населення стає особливо актуальною, адже психологічне знання сьогодні є дуже затребуваним.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми. У всьому світі підготовка психологів-практиків – тривалий і багаторівневий процес. Таку систему підготовки забезпечують численні високорозвинені структури.

Бурхливий розвиток психології та її прикладних сфер, поява нових можливостей для отримання психологічних знань та психологічної допомоги, вузька спеціалізація та інші чинники спричинюють подовження періоду професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Водночас майбутні психологи (шкільні, медичні, сімейні тощо) після здобуття освіти практично одразу займаються практичною професійною діяльністю, а тому їхня підготовка повинна забезпечити базові знання, вміння та навички, необхідні для психологічної практики.

На сучасному етапі розвитку науки актуальними стають проблеми практико-орієнтованого типу освіти на всіх її рівнях зі збереженням фундаментального теоретичного змісту. Нині психологічні чинники визначають вектор розвитку суспільства: ціннісні орієнтації, мотивація, інтелект, які закладаються освітою. На думку Ю. Вінтюк, освіта є чинником створення довготривалих стійких конкурентних переваг національної економіки (Вінтюк, 2016: 95). Тому ключовим завданням української освіти є забезпечення сучасної якості освіти на основі її фундаментальності, відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства, держави. Водночас, існують побоювання, що інновації руйнують педагогічну традицію. Однак колишня освітня парадигма вже не задовольняє потреби особистості, суспільства, держави. Тому на стику освітньої традиції, наповненої педагогічними інноваціями й адекватної психолого-педагогічній теорії, узагальнюючої емпіричний досвід, формується шлях переходу до ефективної освітньої практики (Матвієнко, Затворнюк, 2014: 216).

Більшістю професіоналів у сфері психології розділяється положення про те, що головним інструментарієм в роботі психолога є його особистість, він сам. Надати

якісну психологічну допомогу зможе лише той фахівець, який сам добре орієнтується у власній особистості, має чітке уявлення щодо власних слабких і сильних сторін, націлений на саморозвиток. Безумовно, індивідуальні особливості психолога впливають на стиль його роботи, а тим самим можуть визначати успішність або неуспішність його професійної діяльності. З огляду на це, постає актуальне завдання оптимізації професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

У сфері практичної психології, як і в навчанні психологів, спостерігається низка проблем. Так, відзначається висока плінність психологічних кадрів, що пов'язано зі значним об'ємом роботи в різних напрямках (консультування, освіта тощо), невисокою заробітною платнею, а також недостатньою практичною зорієнтованістю підготовки фахівців. Відтак знижується й рівень наданої професійної допомоги. Все означене можна віднести до так званих зовнішніх чинників. Одним із внутрішніх чинників успішної професійної діяльності є професійна ідентичність (особистісний чинник). Саме професійна ідентичність є тим інтегральним утворенням, яке охоплює професійні знання, вміння і навички, а також уявлення про себе як професіонала і суб'єкта власної діяльності.

2. Методологія та методи. Для досягнення поставленої мети в статті використано загальнонаукові методологічні підходи (системний, компетентнісний) і методи дослідження – абстрактно-логічний метод, методи аналізу та синтезу для уточнення понять «ідентичність», «професійна ідентичність». Інформаційно-фактологічною і методологічною базою дослідження стали монографії та публікації вітчизняних і зарубіжних науковців, Інтернет-ресурси, результати власних досліджень автора.

3. Результати та дискусії. У сучасних дослідженнях професійна ідентичність є предметом численних досліджень, що вказує на значущість цього феномена в розумінні особливостей становлення фахівців, оптимізації освіти і професійної діяльності. Зокрема, в структурі професійної ідентичності (згідно з позицією Г. Малейчука (Малейчук, 1998)) виокремлюють образ «Іншого», що визначає його роль у процесі міжособистісного спілкування практичного психолога і клієнта. Концепція «Іншого» є системою уявлень особистості про Не-я, Іншого і ставлень до нього. На підставі цих уявлень будується модель професійної діяльності, визначаються способи встановлення практичним психологом контакту і характеру взаємодії з клієнтом.

«Інший» є мірою виявлення, фіксації, зміни власної психічної реальності (Вірна, 2003: 207), що може використовувати практичний психолог у своїй різноплановій професійній діяльності. Адже сучасні вітчизняні заклади вищої освіти (ЗВО) здійснюють підготовку практичних психологів для дитячих садків, шкіл, вищої школи, територіальних центрів соціальної допомоги населенню, поліклінік, медичних центрів тощо.

Оскільки практичний психолог працює з різним контингентом осіб різного віку, які мають певні проблеми та індивідуальні особливості, відтак професійна ідентичність практичних психологів повинна відображати специфіку роботи з урахуванням уявлень про різні групи клієнтів.

Наприклад, образ клієнта практичного психолога дитячого садка відрізняється від образу клієнта психолога реабілітаційного центру для залежних людей. Однак, зазвичай такі уявлення носять ригідний і стереотипний характер, є недостатньо диференційованими незалежно від спеціальності студентів, хоча загалом у процесі навчання в закладах вищої освіти ці образи стають більш адекватними специфіці майбутньої професійної діяльності практичного психолога (Литвиненко, 2014: 189).

Як доцільно підкреслюють О. Матвієнко та О. Затворнюк, процес ідентифікації передбачає не лише пізнання себе як професіонала, а й пізнання партнера зі спілкування як частини професійного простору. Цей простір охоплює «не лише носіїв професійних норм, а й об'єкт діяльності в найширшому сенсі, тобто систему об'єктів, з якими має справу професіонал, спільність людей, з якими він взаємодіє ...». Образ професійного простору (в нашому випадку клієнта) робить вирішальний вплив на стиль професійної діяльності та її ефективність (Матвієнко, Затворнюк, 2014: 217). Тобто, пізнання власної професійної реальності передбачає побудову її образу, на підставі якого буде вибудовуватися взаємодія практичного психолога з клієнтами та колегами. Натомість Н. Кучеровська пояснює цей факт так званою адекватністю відображення професійного простору (еталонний образ – образ успішного і досвідченого фахівця). Образи об'єкта і суб'єкта професійної діяльності, що формуються, визначають вибір поведінкових стратегій і передбачуваних дій у професійній взаємодії (Кучеровська, 2007).

Консультативний процес є спільним осмисленням життєвої ситуації клієнта і пошуку найкращого шляху вирішення проблеми (Литвиненко, 2014: 191) та передбачає діалог консультанта і клієнта. Тому

практичний психолог покликаний допомогти клієнту досягти глибокого усвідомлення й осмислення власної проблемної ситуації, впоратися з кризою. Засобами такої допомоги є емпатія, активне слухання, конфронтація. Одним із найважливіших засобів психологічної допомоги, припускаємо, є також адекватний зворотний зв'язок з боку психолога-консультанта, яка будується на основі сприйняття клієнта «тут і тепер» і на підставі сформованого образу клієнта.

На думку Ж. Вірної, практичні психологи початківці часто сприймають клієнтів як людей з неправильними думками і діями. У цьому випадку можливими стають два результати терапевтичного контакту – «надтурбота» про клієнта і «надсамоцінність» консультанта. Ці дві стратегії передбачають зосередження консультанта лише на собі (Вірна, 2003: 211). Такі дії практичного психолога зазвичай лише завдають шкоди клієнту, аніж допомагають йому.

Незважаючи на розвиток системних і комплексних наукових досліджень, у повсякденні існують уявлення щодо практичного психолога як «пораненого цілителя» (К. Юнг). Ці уявлення базуються на ідеї проєктованого змісту бажання допомогти іншим, заснованого на власних потребах практичного психолога в допомозі, підтримці, турботі і розумінні. Однак, залежно від «базисного дефекту» самого психолога (М. Балінт), відображеного в його ідентичності, практичний психолог, сприймаючи клієнта крізь призму власного Я, буде тим чи іншим способом «добудовувати» його образ. Спираючись на ідеї науковців, які відображають імпліцитну модель міжособистісного оцінювання як спосіб формування ставлення до тих чи інших якостей іншої людини (Малейчук, 1998: 19), підкреслимо, що природна неадекватність образу «Я» практичного психолога є скомпенсованим спеціально підібраним набором прийнятих і відкинутих якостей клієнта. Таким чином, практичний психолог отримує можливість враховувати в неявному вигляді власні індивідуальні особливості у взаємодії з клієнтами і наданні їм психологічної допомоги.

Можна припустити, що, закріплюючись і стаючи стійкою, система уявлень практичного психолога про клієнтів і про себе як професіонала, як правило, набуває рис професійного стереотипу, а неадекватно сформований стереотип може стати перешкодою в розвитку особистості професіонала. Ці образи, що є «імпліцитною професійною моделлю особистості» пси-

холога і клієнта, залучаються до структури професійної ідентичності та детермінують подальшу діяльність фахівця (Матвієнко, Затворнюк, 2014: 220).

Аналіз наукових праць з проблем професійної ідентичності майбутніх практичних психологів засвідчив, що в існуючій системі професійної підготовки недостатньо уваги приділяється особистісному розвитку студентів-психологів і практично не розглядається самосвідомість студента як ресурсне джерело його професійного формування і розвитку, що згодом спричинює збільшення числа випадків некоректного застосування психологічних знань серед фахівців-психологів. Як доцільно зазначає І. Литвиненко, оскільки людське життя – найвища цінність суспільства, то внутрішній світ, стан, переживання людини є не лише особистою цінністю, а й соціальною цінністю (Литвиненко, 2014: 192).

Висновки. У суспільстві людина залучена в складну систему взаємин і взаємодій з оточуючими, тому психологічний стан кожної людини набуває особливої значущості. Існуюча система підготовки майбутніх практичних психологів вимагає певної модернізації в межах проблеми особистісного становлення фахівців, практичної орієнтації освіти. Професійна підготовка майбутніх практичних психологів повинна задовольняти соціальні запити, а також випереджати їх, тим самим формуючи психологічну культуру суспільства.

Оптимізація існуючої системи навчання фахівців психології може проводитися в напрямі створення спеціальних тренінгово-корекційних програм для майбутніх практичних психологів з використанням інтерактивних технологій, що уможливує формування в студентів необхідних особистісних якостей, корекцію неадекватних уявлень, навчання навичкам саморефлексії тощо, а також інтеграцію отриманих теоретичних знань у модель професійної діяльності. Ознайомлення студентів із специфікою роботи за різними спеціалізаціями забезпечує високий рівень професійної ідентичності майбутніх практичних психологів у конкретній галузі (шкільна психологічна служба, психологічна служба закладів вищої освіти тощо).

З огляду на це, перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці інтерактивних ситуативних завдань професійного змісту. Які уможливлють створення цілісного навчально-тренінгового комплексу для підготовки майбутніх практичних психологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінтюк Ю. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові. *Педагогіка і психологія професійної освіти. Сер. Дидактика, методика і технології навчання*. 2016. Вип. 3. С. 92–102.
2. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смілова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа», 2003. 320 с.
3. Кучеровська Н. О. Психосемантична структура професійної свідомості психолога-практика: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.11.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2007. 19 с.
4. Литвиненко І. С. Особистісний аспект – проблематика професійного становлення студентів-психологів. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Сер.: Психологія*. 2014. Вип. 1 (31). С. 186–194.
5. Малейчук Г. І. Модель становлення ідентифікації. Пахолопя. 1998. № 2 (11). С. 3–19.
6. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 1(1). С. 215–220.

REFERENCES:

1. Vintiuk, Yu. (2016). Profesiina pidhotovka maibutnikh psykholohiv: problema ta yii skladovi [Vocational training of future psychologists: problem and its components]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoy osvity. Ser. Dydaktyka, metodyka i tekhnolohii navchannia – Pedago-*

gy and psychology of vocational education. Ser. Didactics, methods and technologies of education, issue 3, 92–102 [in Ukrainian].

2. Virna, Zh. P. (2003). Motyvatsiino-smyslovarehuliatsiia u professionalizatsii psykholoha [Motivational and semantic regulation in the professionalization of psychologist]. Lutsk: RVV “Vezha” [in Ukrainian].

3. Kucherovska, N. O. (2007). Psykhosemantychna struktura profesiinoy svidomosti psykholoha-praktyka [Psychosemantic structure of a practising psychologist's professional awareness]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Kyiv: H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the APS of Ukraine [in Ukrainian].

4. Lytvynenko, I. S. (2014). Osobystisnyi aspekt – problematyka profesiinoho stanovlennia studentiv-psykholohiv [Personal aspect – problems of professional formation of students-psychologists]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Ser.: Psykholohiia – Odesa National University Herald. Ser.: Psychology, issue 1 (31), 186–194 [in Ukrainian].*

5. Maleychuk, G. I. (1998). Model stanovleniya identifikatsiyi [Model of identification formation]. *Psikholohiia – Psychology, 2 (11), 3–19 [in Russian].*

6. Matviienko, O. V. & Zatorniuk, O. M. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnikh psykholohiv yak psykholoho-pedahohichna problema [Vocational training of future psychologists as a psychological and pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific bulletin of Kherson State University, issue 1(1), 215–220 [in Ukrainian].*

*Стаття надійшла до редакції 21.10.2019.
The article was received 21 October 2019.*